УДК: 93/94

ДРАЎЛЯНАЕ ДОЙЛІДСТВА ПАЛЕССЯ ЯК ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЯ КАШТОЎНАСЦЬ БЕЛАРУСІ

С. У. Грыбава
кандыдат гістарычных навук, дацэнт
А. С. Урбанская
студэнтка
Беларусь, Брэст, БрДТУ

Артыкул прысвечаны даследаванню культавага драўлянага дойлідства Палесся. Распавядаецца аб архітэктурных стылях, якія аказалі ўплыў на яго фарміраванне, вылучаюцца і апісваюцца характэрныя асаблівасці архітэктуры Заходняга і Усходняга Палесся. Аўтары звяртаюць увагу на ўнікальнасць дадзенага культавага комплекса і яго гістарычную каштоўнасць.

Ключавыя словы: Беларускае Палессе, архітэктура, культавыя пабудовы, матэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці.

Беларускае Палессе… Краем лясоў, гнілых балот і туманаў назваў некалі гэтую тэрыторыю, што раскінуліся на сотні кіламетраў ад Заходняга Буга да Дняпра на поўдні рэспублікі, народны паэт Беларусі Якуб Колас. Перасечаны мноствам вялікіх і малых рэк, моцна забалочаны, гэты нізінны лясны край у старажытнасці, здавался на першы погляд, быў нязручным для пражывання людзей. Аднак здаўна тут сяліліся людзі. Менавіта на Палессі ўпершыню на тэрыторыі Беларусі ў 6–8 стст. з’явіліся славянскія помнікі. Значнае месца займала Беларускае Палессе і ў структуры першай старажытнарускай дзяржавы – Кіеўскай Русі, бо па Прыпяці праходзіў важны гандлевы шлях, які звязаў Падняпроўе з Заходнім Бугам і Балтыйскім морам. Такім чынам, тут адбываліся значныя гісторыка-этнічныя і культурныя працэсы, якія абумовілі ўжо на ранняй ступені старажытнарускай гісторыі вялікі ўздым культуры і мастацтва [1, с. 5–6].

Драўлянае культавае дойлідства Беларусі сваімі каранямі ўзыходзіць да абарончых збудаванняў раннеславянскіх гарадзішч і дзядзінцаў. Менавіта там нарадзіліся шмат’ярусныя зрубныя канструкцыі, шатровыя завяршэнні, вежы і барабаны, якія атрымалі далейшае развіццё ў культавым дойлідстве [2, с. 72].

Хрысціянскае сакральнае дойлідства з’яўляецца адным з галоўных набыткаў сусветнай цывілізацыі і на працягу двух тысяч гадоў служыць духоўным і мастацкім стрыжнем еўрапейскай культуры. Сучаснае мастацтвазнаўства надае вялікую ўвагу вывучэнню архітэктурна-мастацкага стылю барока, які панаваў ва ўсім хрысціянскім свеце з канца 16 ст. па канец 18 ст. і пакінуў вялікую шматнацыянальную культурную спадчыну. Каштоўны ўнесак у гэтую скарбонку зрабіў і беларускі народ. Сакральнае дойлідства Беларусі мае сваю спецыфічную адметнасць, таму што яно фарміравалася на памежжы культурна-тэалагічнага супрацьстаяння каталіцтва і праваслаўя,

раскол якіх адбыўся на пачатку прыняцця нашымі продкамі хрысціянства. Трэба ўлічваць таксама і распаўсюджванне ўніяцтва з 16 ст. Гэта абумовіла складанасць эвалюцыі хрысціянства і самабытную інтэрпрэтацыю архітэктурна-мастацкіх стыляў, якія выпрацавала ў сваім развіцці еўрапейская мастацкая культура [3, с. 137].

Культавае дойлідства ў эпоху феадалізму з'яўлялася адной з важнейшых галін манументальнага будаўніцтва, дзякуючы той важнай ідэалагічнай ролі, якую адыгрывала рэлігія, калі ўсе важнейшыя сацыяльныя і культурныя рухі набывалі рэлігійную афарбоўку. У храмавых пабудовах выявіўся сапраўдны геній народных майстроў, якія стваралі пры дапамозе абмежаваных мастацкіх сродкаў здзіўляючыя прыгажосцю збудаванні, змаглі ўкласці ў іх усе тое, што не знайшло месца ў сціплым народным жыллі і гаспадарчых будынках. Тыя ж канструкцыйныя і мастацкія прыёмы, якія стагоддзямі выпрацоўваліся і ўдасканальваліся ў масавым народным будаўніцтве, у культавым дойлідстве былі развіты, даведзены да пластычнай дасканаласці. Старажытныя храмы ўяўляюць у многіх выпадках і своеасаблівыя сховішча помнікаў жывапісу, скульптуры, дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва.

Развіваючыся самастойным шляхам, драўлянае культавае дойлідства ўступала ў складаныя сувязі з міжнароднымі стылямі, што панавалі ў розныя эпохі ў мураванай архітэктуры. Першым стылем, які зрабіў уплыў на развіццё форм драўлянага культавага дойлідства, быў візантыйскі. Готыка і рэнесанс не выліліся ў Беларусі ў буйныя мастацкія напрамкі, якія ахоплівалі б усю сукупнасць з'яў у нацыянальным мастацтве. Таму відаць і не зрабілі вялікага ўплыву на драўлянае дойлідства. Верагодна, пад уплывам готыкі сфарміраваўся тып храма са званіцай. Рэнесанс галоўным чынам унес змены ў інтэр'ер храма, узбагаціўшы яго пластыку сакавітай разьбой іканастаса, замяніў візантыйскую шаломападобную галаву купальнай, увеў рызны карніз і некаторыя іншыя дэкаратыўныя дэталі.

Асабліва глыбокае ўздзеянне на культавае драўлянае дойлідства зрабіў стыль барока, развіцце якога супала з пад'емам нацыянальнай самасвядомасці і актывізацыяй мастацкай дзейнасці шырокіх слаеў народа [4, с. 82–83].

У пачатку XIX – пачатку XX стст. адбываецца шэраг змен у развіцці драўлянага царкоўнага дойлідства Беларусі. Пачаліся яны ў першай чвэрці мінулага стагоддзя ў сувязі з ліквідацыяй уніяцтва. Былыя ўніяцкія цэрквы перабудоўваюцца з мэтай надання ім выгляду, які б адпавядаў праваслаўнай царкве. У большасці выпадкаў такія рэканструкцыі зводзіліся да прыбудовы трох-чатырох'ярусная званіцы са стромкім шатровым завяршэннем і цыбулістай главкай. Часта такія прыбудовы парушалі кампазіцыйную раўнавагу царквы [5, с. 13].

Аналіз прыёмаў і архітэктурных формаў, праведзеных з улікам уплыву мастацкіх стыляў і каменнага дойлідства, дазваляе выявіць у архітэктуры драўляных цэркваў розных раёнаў Беларусі асаблівасці, у якіх праглядаюцца рэгіянальныя адрозненні народнага дойлідства.

Асноўны тып цэркваў Заходняга Палесся – падоўжна-восевая кампазіцыя, якая магла выходзіць за межы нават кананічнай трохсрубнай структуры ў сувязі са з'яўленнем на восі чацвёртага зруба. Цэрквы заходняй часткі гэтага рэгіёна характарызуюцца цэльнасцю аб'ёму, а ва ўсходняй частцы атрымалі распаўсюджванне царквы з самастойным завяршэннем кожнага зруба, што ў значнай меры садзейнічала развіццю сілуэтных кампазіцый.

Ва Усходнім Палессі больш вядомыя трохсрубныя ярусна-восевыя цэрквы. Развіваліся і цэнтрычныя пабудовы, заснаваныя на выдзяленні цэнтральнага зруба. Яны былі пяцісрубнымі і адрозніваліся ад аналагічных ў Заходнім Палессі больш развітымі аб'ёмнымі рашэннямі, але саступалі такім пабудовам у Паазер'і і Падняпроўі ў арганізацыі інтэр'еру цэнтрычнай структуры, застаючыся пад уплывам панавалых у культавым дойлідстве Палесся падоўжна-восевых рашэнняў з вялікім імкненнем да сілуэтнасці [6, с. 442–443].

Адметнай асаблівасцю беларускай драўлянай царквы ў параўнанні з сакральным драўляным дойлідствам Расіі з'яўляецца фарміраванне алтарнай часткі пяцікутнай формы. У драўляных цэрквах сярэдняй і паўночнай Расіі з'яўляецца фарміраванне алтарнай часткі пяцікутнай формы. У драўляных цэрквах сярэдняй і паўночнай Расіі бытавалі звычайныя чатырохкутныя алтары-трысцены. Будаўніцтва з брусоў, у чысты вугал, дазваляла ствараць шматкутныя пластычныя формы лягчэй, чым пры злучэнні ў вугал з астаткам [5, с. 8].

Драўлянае дойлідства Палесся ў асноўным прадстаўлена ўнікальнымі храмамі. Драўляныя цэрквы – з'ява самабытная. Двух аднолькавых старадаўніх храмаў няма. Будаваліся цэрквы з самага тады таннага матэрыялу – лесу, недахопу ў якім на Палессі не было. І цяпер застаецца толькі здзіўляцца, як яны захаваліся, нягледзячы на далікатнасць і гаручасць матэрыялу, з якога былі ўзведзены. Але і сёння культавыя збудаванні, як і некалькі стагоддзяў таму радуюць нас сваей вытанчанасцю, веліччу і прастатой. Толькі у Брэсцкай вобласці налічваецца 112 культавых збудаванняў з дрэва, 88 з якіх уяўляюць асаблівую цікавасць. Прычым, многія з іх былі ўзведзены ў 16–18 стагоддзях. Трэба адзначыць, што драўлянае культавае дойлідства Палесся з'яўляецца гісторыка-культурнай каштоўнасцю і знаходзіцца пад аховай дзяржавы.

Вельмі важна зберагчы культавыя пабудовы драўлянага дойніцтва ў іх першасным выглядзе. На жаль, многія культавыя збудаванні губляюць сваю спрадвечнасць. Мяняюцца інтэр'еры і знешні выгляд. Так, з храма вёскі Вялемічы Драгічынскага раёна (самая вялікая царква на Палессі) знялі крыжы XVII ст. і ўсталявалі новыя. Вакол старадаўніх храмаў з'яўляюцца бетонныя платы. А некаторыя цэрквы абіваюць сайдынгам, як у Хацiславе Маларыцкага раёна.

Згодна са сваімі якасцямі матэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці, якія ўключаны ў Дзяржаўны спіс, падзяляюцца на чатыры катэгорыі: "0"– гісторыка-культурныя каштоўнасці сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны; "1" – найбольш унікальныя гісторыка-культурныя каштоўнасці, мастацкія, эстэтычныя і дакументальныя вартасці якіх уяўляюць міжнародны інтарэс; "2" – славутыя гісторыка-культурныя каштоўнасці, якія

характарызуюць найбольш адметныя рысы гісторыка-культурнай спадчыны ўсёй рэспублікі; “3” – гісторыка-культурныя каштоўнасці, якія характарызуюць адметныя рысы гісторыка-культурнай спадчыны асобных рэгіёнаў рэспублікі. Трэба заўважыць, што драўлянае культавае дойлідства Палесся адносіцца да “0” катэгорыі. Асаблівай унікальнасцю, з пункту гледжання даследчыкаў, адрозніваюцца такія цэрквы як: Міхайлаўская царква са званіцай 1701 г. у в. Чэрск (Брэсцкі раён) (фота 1), Мікіцкая царква са званіцай в. Здітава (Жабінкоўскі раён, пабудавана ў 1502, год апошняй перабудовы 1787) (фота 2), Царква Параскевы Пятніцы са званіцай 1740 г. у в. Дзівін (Кобрынскі раён) (фота 3), Царква ў імя святой вялікапакутніцы Параскевы Пятніцы ў в. Збірагі (Брэсцкі раён, 1610 г.) (фота 4), Царква ў імя святога архангела Міхаіла ў в. Сцяпанкі (Жабінкоўскі раен, 1780 г.) (фота 5).

Фота 1 – Міхайлаўская царква, в. Чэрск

Фота 2 – Мікіцкая царква, в. Здітава

Фота 3 – Царква Параскевы Пятніцы, в. Дзівін

Фота 4 – Царква ў імя святой Вялікапакутніцы Параскевы Пятніцы, в. Збірагі

Фота 5. Царква ў імя святога архангела Міхаіла, в. Сцяпанкі

Такім чынам, можна канстатаваць, што культавае драўлянае дойлідства Палесся – гэта ўнікальная з’ява, якая адлюстроўвае пэўныя характарыстыкі рэлігійнага жыцця рэгіена, мае самабытную архітэктурную афарбоўку, у якой можна вызначыць агульныя тэндэнцыі, але аднолькавых пабудоў знайсці немагчыма. А некаторыя цэрквы, нягледзячы на гаручасць і нетрываласць матэрыяла, захаваліся да нашых дзен з 16–18 стст. Вельмі важна захаваць і зберагчы гэтую спадчыну для далейшых пакаленняў. Можна меркаваць, што некаторыя цэрквы могуць прэтэндаваць на ўключэнне ў Спіс аб’ектаў Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА.

Спіс крыніц і літаратуры:

1. Драўлянае дойлідства Беларускага Палесся : 17–19 стст. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – 152 с.

2. Лакота, А. І. Народнае дойлідства / А. І. Лакота. – Мінск : Беларуская навука, 2014. – 200 с.

3. Архітэктура Беларусі : нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. / А. І. Лакотка [і інш.]; навук . рэд. А. І. Лакотка. – У 4 т. – Т. 2. – XV–XVII стст. – Мінск : Беларуская навука, 2006. – 626 с.

4. Якімовіч, А. Ю. Драўлянае дойлідства Беларускага Палесся : 17–19 стст. / А. Ю. Якімовіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – 152 с.

5. Лакотка, А. І. Драўлянае сакральна-манументальнае дойлідства Беларусі / А. І. Лакотка. – Мінск : Беларусь, 2003. – 224 с.

6. Сергачев, С. А. Народное зодчество Беларуси. История и современность / С. А. Сергачев. – Минск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2015. – 560 с.